

GAB AKADEMİ

Cilt/Vol: 3 Sayı/Num: 1

Haziran/June 2023

ISSN 2792-0194

İkinci Meşrutiyet Döneminde Zirai Eğitim

Agricultural Education in Second Constitutional Period

Şaziye Duygu ALPASLAN

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrenci

duygualpaslan95@gmail.com / 0000-0002-9908-1191

Article Information / Makale Bilgisi

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 15.10.2022

Accepted / Kabul Tarihi: 20.06.2023

Published / Yayın Tarihi: 27.06.2023

Pub Date Season / Yayın Sezonu: June / Haziran

Volume/ Cilt: 3 Issue/ Sayı: 1 Pages/ Sayfa: 116 - 130

Öz

Osmanlı, bir tarım imparatorluğu idi. Bundan ötürü her ne olursa olsun bu sektörün kesintiye uğramadan gelişmesi ve devam etmesi için çalışmıştır. Özellikle modernleşme sürecine girdikten sonra tarım sektörünün önemini daha da kavramış ve bu yolda önemli girişimlerde bulunmuştur. Bu doğrultuda yapılan çalışmaların etkilediği alanlardan birisi de şüphesiz eğitim sektörü olmuştur. Osmanlı modernleşmesinin önemli dönemlerinden birisi olan II. Meşrutiyet Dönemi de bu açıdan atılan adımlar için önemli bir süreçtir. Tam bağımsız bir ekonomi anlayışı doğrultusunda yola çıkılan bu süreçte, zirai kalkınmanın dolayısıyla zirai eğitimin önemi sıkça vurgulanırken, zirai açıdan gelişmemişliğin, fikri bir eksiklikten kaynaklandığı dile getirilmiştir. Çiftçinin yahut diğer küçük üreticilerin tarım ve hayvancılık noktasında modern zirai bir eğitime tabi olmamaları da bu durumun sebebi olarak gösterilmiştir. Bu da zirai eğitimin geliştirilip yaygınlaştırılmasını oldukça önemli bir hale getirerek bu alanda önemli çalışmaların yapılmasını sağlamıştır. İşte yukarıda anlatılanlar doğrultusunda çalışmada; İlk önce II. Meşrutiyet Devrinde zirai eğitimi geliştirmeye yönelik kurulan yahut ıslah edilen ziraat mekteplerinden ardından da ortaya konulan bazı mektep dışı eğitim fikirlerinden bahsedilecektir.

Anahtar Kelimeler: II. Meşrutiyet, Ziraat, Eğitim, Zirai Eğitim, Ziraat Mektepleri.

Abstract

The Ottoman Empire was an agricultural empire. For this reason, it has worked for the development and continuation of this sector without interruption no matter what. Especially after entering the modernization process, he understood the importance agriculture sector even more and took important steps in this direction. Undoubtedly, one of these steps was taken in the field of education. One of the important periods of Ottoman modernization, II. Constitutional Era is an important process for the steps taken in this respect. So much so that, in this process, which started out in line with a fully independent economy understanding, the importance of agricultural development and therefore agricultural education was frequently emphasized, and it was stated that agricultural immaturity was due to an intellectual deficiency. The fact that the farmers or other small producers are not subject to a modern agricultural education in terms of agriculture and animal husbandry is also stated as the reason for this situation. This has made the development and dissemination of agricultural education very important and has led to important studies in this field. In line with these explanations, in the study; First II. In the Second Constitutional Era, some out-of-school education ideas that were put forward after the agricultural schools that were established or improved to develop agricultural education will be mentioned.

Keywords: Second Constitutional Period, Agriculture, Education, Agricultural Education, Agricultural Schools.

GİRİŞ

Tarımsal faaliyetler, Osmanlı Devleti'nin temel geçim kaynaklarından birisi idi. Devlet, bu faaliyetler neticesinde toplanan vergiler ile çarkını çeviriyordu. O yüzden tarımsal faaliyetler halk nezdinde geçim, devlet açısından ise vergi kaynağı olarak görülmüştür. Ayrıca tarımsal faaliyetleri gerçekleştiren köylünün varlığı devletin siyasi meşruiyetinin bir göstergesi olarak sayılmıştır. Bundan ötürü köylünün herhangi bir sıkıntıya girmesi demek devletinde sıkıntıya düşmesi olacağı için devlet, hem mali hem de siyasi bir boyut taşıyan tarımsal faaliyetlerin sürekliliğini korumaya çalışmıştır.¹ Buna rağmen XIX.yüzyıl ortalarına kadar bu alanda herhangi bir yenileşme çalışmaları yapılmamış ve babadan oğula geçerek devam eden ilkel tarım yöntemleri, hâkim metotlardan birisi olmuştur. Bu durum modernleşme sürecinin başlangıcı olarak belirtebileceğimiz Tanzimat dönemine kadar da devam etmiştir. Tanzimat'ın ilanıyla beraber devlet adamları, tarımı ülkenin kalkınması noktasındaki en büyük etkenlerden birisi olarak görmüş ve bu alanın modernleşerek gelişmesi için önemli adımlar atmıştır. Hiç şüphesiz bu adımlardan en önemlisi de zirai eğitimin modernleşmesi ve kurumsal bir boyut kazanması konusunda olmuştur.² Bu doğrultuda İstanbul'da, kurulması planlanan basma fabrikasına gerekli kaliteli ham pamuğun, yurt içinden teminini sağlamak için 1848 yılında Ziraat Talimhanesi adı altında bir okul açılmıştır. Ancak okuldaki tarımsal faaliyetlerin döneminde muvaffakiyetle sonuçlanmaması, öğrencilerden birçoğunun mezun olduktan sonra taşraya gitmemesi ve okuldan beklenenlerin karşılanamayacağına anlaşılması üzerine 1851 yılında kapatılmıştır.³ Her ne kadar ömrü kısa olsa da okul, modern zirai eğitimin kurumsallaşması noktasında atılan ilk adım olması açısından önemli bir girişim olmuştur.

Tanzimat ile başlayan, modern tarım eğitiminin kurumsallaşma süreci, II. Abdülhamit döneminde de devam etmiştir.⁴ Osmanlı'nın en kapsamlı ziraat okullarından olan ve II. Meşrutiyet devrinde de yüksek okul statüsüne yükselen Halkalı Ziraat Mektebi ile Selanik Ziraat Mektepleri bu dönemde kurulmuştur. Bu okullarla beraber Bursa Ziraat Ameliyat Mektebi de bu dönemde açılmış ve zirai öğrenim görmeleri için Avrupa'ya öğrenciler gönderilmiştir.⁵ Meşrutiyet devrinde ise uzun zamandır ülke gündeminde olmayan tarım konusu, yeniden gündeme alınarak, tarımsal faaliyetlerin hâlâ eski usuller ile yürütülmesinden ötürü toprakların ekilip biçilmesinde yetersiz kaldığı şeklinde eleştiriler ortaya konulmuştur. Dönemin devlet adamları ve aydınları da eleştiri konusu olan bu durumdan ancak eğitilmiş ziraatçıların yetiştirildiği okulları ya ıslah ederek ya da yenilerini açarak çıkılacağına dair bir kamuoyu oluşturmaya çalışmışlardır.⁶ Yine bu devirde zirai eğitimin sadece okullar üzerinden değil okul dışı yapılacak faaliyetler ile de verilebileceğine dair bazı fikirler dile getirilmiştir. Nitekim bu fikirlerin birçoğu uygulanamamış yahut uygulandıkları halde devamlılıkları sağlanamamıştır. Her şeye rağmen tüm bu fikirler Cumhuriyet Devrinde zirai eğitim ile ilgili girişilecek atılımlara temel

1 Ahmet Uzun, "19.Yüzyıl Osmanlı Tarımına İlişkin Çalışmalar", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 1, sy.1 (2003): 205-206, erişim 8 Haziran 2023. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/651462>. ; Hürrihan İslamoğlu-İnan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Köylü* (İstanbul: İletişim Yay., 1991), 97.

2 Mehmet Ali Yıldırım, "Osmanlı'da İlk Çağdaş Zirai Eğitim Kurumu: Ziraat Mektebi (1847-1851)", *OTAM*, sy.24 (2008): 224-5, erişim 6 Eylül 2022, https://doi.org/10.1501/OTAM_0000000552.

3 Tefik Güran, *19.Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar* (İstanbul: İş Bankası Yay., 2019), 50.

4 Donald Quartaert, "Gelişim Açmazı: 1888-1908 Osmanlı Türkiye'sinde Ziraat Bankası ve Ziraat Reformu", *trc. Salih Kış, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy.29 (2011):464, erişim 27 Mart 2023, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/257754>.

5 Müge Yüce, "1908-1914 Yılları Arasında Anadolu'da Devlet, Köylü ve Üretim", (Yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi, 2020), 134

6 Mehmet Salih Erkek, "II. Meşrutiyet Döneminde Mesleki Eğitimin Üç Sacayağı: Sanayi, Ticaret ve Ziraat Mektepleri", *TU-HED* 7, sy.2 (2018):457, erişim 12 Ağustos 2022, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/548347>.

olmuştur. Tüm bu bilgiler ışığında çalışmada, ilk önce II. Meşrutiyet devrinin ıslah edilmiş yahut yeniden kurulmuş ziraat mekteplerinden, ardından da mektep dışı ortaya konulan zirai eğitim fikirlerinden bahsedilecektir.

1.ZİRAAT MEKTEPLERİ

Memleketin toprak ve nüfus gücü doğrultusunda zirai eğitime ağırlık verilmesinin gerekliliği II. Meşrutiyet döneminin hâkim düşüncelerinden biri idi. Nitekim zirai eğitimi geniş bir alanda yaygınlaştırmak ve her derecedeki okulda zirai eğitimin verilmesini sağlamak amacıyla 1912’de Tedrisat-ı Ziraiye adlı bir nizamname yayınlanmış fakat memleketin şartlarından ötürü uygulanamamıştır.⁷ Bu nizamname, daha önce yayınlanan nizamnamelere nazaran zirai eğitimi bir bütün olarak ele alması ve teşkilatlandırması açısından ilk çalışmadır. Bundan dolayı ziraat tarihi için önemli bir teşebbüs olarak görülmektedir.⁸ Bu Nizamnameye göre kurulması planlanan okullar sırasıyla; Amele Mektepleri, Çiftçi Mektepleri, Ziraat Ameliyat Mektepleri ve Ziraat Mıntıka Mektepleri şeklinde dört kademeye ayrılmıştır.⁹

1.1 Amele Mektebi

Amele Mektebi, zirai alandaki son teknikleri öğretmek, tarımsal alet ve edevatı yapmak ve kullanmak, hayvan ve bitki hastalıkları noktasında uygulamalı eğitim vermek amacıyla kurulmuştur. Gündüz ve yatılı bir eğitimin olduğu bu okulun kuruluş amaçlarından birisi de çiftlik amele başısı ve kahyası yetiştirmektir.¹⁰ Eğitim süresi iki yıl olmakla beraber okula; Osmanlı vatandaşı olan, askerliğini yapmış, otuz yaşından küçük ve okuma yazması olan kişilerin alınması tercih edilmiştir.¹¹ Mektepte eğitim gören öğrenci sayısı ise tam bilinmemektedir.

Bu okulun yayınlanan nizamnameye göre ilkokul düzeyinde bir eğitim kurumu olduğu ifade edilmektedir. Hatta otuz yaşına kadar öğrenci alımının yapılması göz önüne alındığında bu kurumun bir kurs niteliğinde olduğu fakat yatılı ve belirli bir eğitim süresine sahip olmasından ötürü okul olarak değerlendirilmesinin daha doğru olacağı belirtilmiştir.¹²

Okuldaki tarımsal faaliyetler öğrenciler tarafından yapılmış bunun karşılığında da okul yönetimi öğrencilerin giysi, yemek ve harçlık ihtiyaçlarını temin etmiştir. Okul kadrosu; bir müdür, öğretmenlik de yapabilen bir müdür yardımcısı, muhasebe kâtibi, çiftçi başı ve gerektiği kadar hizmetliden oluşmaktadır.¹³

Okul müdürü ya Yüksek Ziraat Mektebi’nden ya da Ziraat Ameliyat Mektebi’nden mezun olmalıdır. Görevi ise mektepte bulunan memur ve çalışanları idare etmek ve okul çiftliğindeki alet ve edevatın, hayvanların, menkul ve gayrimenkullerin güvenliğini sağlamaktır. Okulda takip edilecek usûl, talim ve program mahallin ihtiyacına göre mektep müdürü tarafından düzenlenir, Ziraat Nezareti’nin onayı ile de uygulamaya konulur. Mektep, ziraat müdürü tarafından teftiş edilir ancak gerek görüldüğü halde nezaretin atayacağı müfettişler ve

7 Necdet Sakaoğlu, *Osmanlı Eğitim Tarihi* (İstanbul: İletişim Yay., 1991), 143.

8 Sevtap Kadioğlu, “Osmanlı Döneminde Türkiye’de Ziraat Okulları Üzerine Notlar ve Tedrisatı Ziraiye Nizamnamesi”, *Kutadgu Bilig: Felsefe Bilim Araştırmaları*, sy.8 (Ekim 2005): 254.

9 İlhan Tekeli ve Selim İlkin, *Osmanlı İmparatorluğunda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü* (Ankara: TTK Yay., 1999), 88.

10 Musa Ak, “II. Meşrutiyet Dönemi’nde Mesleki ve Teknik Eğitim Okulları (1908-1918)”, (Yüksek Lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi, 2006), 107.; Selim Bozkurt, “II. Meşrutiyet Döneminde Halk Eğitimi Alanındaki Gelişmeler”, (Yüksek Lisans tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, 2021), 63.

11 Mehmet Salih Erkek, “II. Meşrutiyet Döneminde Türk Eğitim Sistemindeki Gelişmeler ve Ethem Nejat Bey”, Doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2009), 180.

12 Kadioğlu, “Osmanlı Döneminde Türkiye’de Ziraat Okulları Üzerine Notlar ve Tedrisatı Ziraiye Nizamnamesi”, 252.

13 Erkek, “II. Meşrutiyet Döneminde Türk Eğitim Sistemindeki Gelişmeler ve Ethem Nejat Bey”, 180.

memurlar tarafından da denetlenir. Mektebi bitirecekler, nezaretin tayin ettiği memurların gözetiminde bir sınava tabi tutulur ve başarılı olanlara birer tasdikname verilir.¹⁴

Bu dönemde Kastamonu ve Trablusgarp olmak üzere iki yerde Amele Mektebi açılmıştır. 1911 yılında kurulan Trablusgarp Çiftlik Amele Mektebi için gerekli şeyler tamamlandıktan sonra ekim ayında ilk kez eğitime başlamıştır. Sonraki süreçte Erzurum, Sivas, Halep, Kosova ve Manastır'da bulunan numune tarlaları Amele Mektebi hâline getirilmiş fakat yeterli sayıda amele bulunamadığından bu okulların daha önce açılan Çiftlik Mekteplerine dönüştürülmesi düşünülmüştür. Ancak bu seferde eğitilecek öğrencilerin yaş farkları sorunu ortaya çıkmıştır. Bu karışıklığın giderilmesi için nezarete danışılrsa da okul öğrenci bulamadığı için uzun soluklu olamamıştır.¹⁵

1.2 Çiftlik Mektebi

Genellikle çiftçi çocuklarının alındığı bir okuldur. Bundan ötürü öğrenciler genellikle çiftçi çocukları arasından seçilmiştir. Amele mekteplerine göre orta okul seviyesinde bir meslek okulu olarak değerlendirilmektedir.¹⁶ Kuruluş amacı yeni yöntemler ile ziraat yapabilen, Türkçe okuma ve yazması olan, kendi tarlasını idare edebilecek kapasiteye sahip kabiliyetli çiftçi, subaşı ve yarıcı yetiştirmektir.¹⁷

İhtiyaç duyulan alanlarda açılan bu mektebin öğrenim süresi, iki ya da üç yıldır. Yatılı bir okul olup, Osmanlı tebaasından, on beş yaşından küçük, on sekiz yaşından büyük olmayan öğrencilerin alınması tercih edilmiştir. Yine öğrencilere belli bir miktarda harçlık okul tarafından temin edilirken, mezuniyetlerinden sonra da kendilerine sermaye olması için belli bir miktar para verilmektedir. Böylece hem öğrencinin bütün ihtiyaçları karşılanarak eğitim görmesi sağlanılıyor hem de öğrenilen bilgilerin uygulanmasını kolaylaştırmak için sermaye verilerek bu okullara olan ilginin artması hedefleniyordu.¹⁸

Mektep, Yüksek Ziraat Mektebi veya Ziraat Ameliyat Mekteplerinden mezun müdür tarafından idare edilirken, okulun personeli ise bir müdür, öğretmenlik görevini de yerine getiren bir müdür yardımcısı, bir muhasebeci, bir çiftçi başı ve bir bahçivandan ibarettir.¹⁹

Okulun ders programı ise okuma-yazma, hesap, usûl-i defterî, coğrafya-yı Osmanî ve umumîden oluşurken asıl ziraat dersleri ise alanın toprak ve iklim özelliklerine göre müdürler tarafından belirlenmektedir. Bu dönemde Siroz, Antalya, Selimiye (Hama), Edirne ve Halep'te de çiftlik okulları kurulmuştur.²⁰

1.3 Ziraat Ameliyat Mektepleri

Çiftlik idaresini bilen, fenni ziraatın uygulamasına daha ehemmiyet vererek çiftçi ve çiftçi kahyası yetiştirmek maksadıyla kurulmuştur.²¹ Eğitim süreci üç yıl olan bu okula alınacak öğrenciler üç kısımdan oluşmaktadır. Bunlardan ilki parasız yatılı, diğeri ücretli yatılı, en sonuncusu da yatısız eğitim veren şeklindedir.

14 Tedrisat-ı Ziraiye Nizamnamesi, Düstur, 2. Tertip, IV. Cilt, Dersaadet 1331, Nu:66, 96.

15 Erkek, "II. Meşrutiyet Döneminde Mesleki Eğitimin Üç Sacayağı: Sanayi, Ticaret ve Ziraat Mektepleri", 457-8

16 Kadıoğlu, "Osmanlı Döneminde Türkiye'de Ziraat Okulları Üzerine Notlar ve Tedrisatı Ziraiye Nizamnamesi", 253.

17 Mustafa Ergün, *II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri 1908-1914* (Ankara: Ocak Yay.,1996),346.

18 Kadıoğlu, "Osmanlı Döneminde Türkiye'de Ziraat Okulları Üzerine Notlar ve Tedrisatı Ziraiye Nizamnamesi", 249-252.; Bozkurt, "II. Meşrutiyet Döneminde Halk Eğitimi Alanındaki Gelişmeler", 63-64.

19 Ak, "II. Meşrutiyet Dönemi'nde Mesleki ve Teknik Eğitim Okulları (1908-1918)", 109.

20 Aysin Şişman, "Osmanlı Devleti'nde Batılı Anlamda Mesleki ve Teknik Eğitimin Doğusu", *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 sy.1 (2008):39, erişim 27 Mart 2023, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/202470>.

21 Ak, "II. Meşrutiyet Dönemi'nde Mesleki ve Teknik Eğitim Okulları (1908-1918)", 109.

Okula, dışarıdan dinleyiciler de kabul edilmiştir. Buraya kabul edilecek öğrenci sayısı Ziraat Nezareti tarafından belirlenirken, bu üç gruba her sene yeniden kaç öğrenci alınacağı okul müdüriyeti tarafından belirlenip nezaret tarafından onaylanmaktadır. Okula alınacak öğrencilerin, Osmanlı vatandaşı olması, çiftçi evladı olması, ahlaklı ve sağlıklı olması ve son olarak da on beş yaşından aşağı, yirmi yaşından yukarı olmamaları şarttır.²²

Eğitim görececek öğrencilere Rüştüye mezunları derecesinde Türkçe, tarih, coğrafya ve hesap derslerinden bir imtihan yapılır ve bu imtihanlar bir buçuk aydan evvel duyurulur, girecekler dilekçeler ile başvururlardı. Okuldaki imtihanlar ise iki çeşit idi: İlki ders hocası tarafından üç ayda bir, diğeri ise sene sonu sınav heyeti tarafından yapılıyordu. Okul, müdür önderliğindeki bir idare heyeti (Müdür Muavini, Muhasebeci, Amele Öğretmen) tarafından yönetilmektedir.²³

İkinci Meşrutiyet'ten evvel Ziraat Ameliyat Mekteplerinden sadece Selanik ve Bursa'da vardı. Meşrutiyetten sonra 1910 yılında Adana, Ankara, Selimiye'de açılan okulların eklenmesi ile mekteplerin sayısı beş olmuştur. 1911'de ise Ziraat Ameliyat okullarının sayısı Siroz, Manastır, Kosova, Kastamonu, Trablusgarp, Sivas, Erzurum ve Halep'te açılan okullarla beraber on ikiye yükselmiştir. Ziraat Ameliyat Okullarından oldukça faydalanılacağı düşünüldüğünden her yere, hatta bazı okulların yerine de bu okulların açılması talep edilmiştir. Ne var ki, buradan mezun olanlar memur olmaktan öteye gidememişlerdir.²⁴ Buna rağmen Bursa'daki okulun faal olduğu dönemlerde ürettiği kaliteli zirai ürünler, iç pazarda bir hareketlilik yaratmış hatta bölgede bu ürünlerin tanıtıldığı düzenli sergilerin kurulmasını teşvik etmiştir. Diğer vilayetlerde kurulan okullar bu kadar verimli bir çalışma yürütemese de 1914 senesine gelindiğinde Adana, Ankara, Sivas ve Kastamonu'da bulunan Ziraat Ameliyat Mektepleri varlıklarını korumaya devam etmiştir.²⁵

22 Tedrisat-ı Ziraiye Nizamnamesi, Düstur, 2. Tertip, IV. Cilt, Dersaadet 1331, Nu:66, 98.

23 Mustafa Kılınç, "Türkiye'de Mesleki Teknik Eğitimin Tarihi Gelişimi (1908-1986)", (Yüksek Lisans tezi, Ankara Üniversitesi, 2013), 125.

24 Ergün, "II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri 1908-1914", 346.

25 Ergün, "II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri 1908-1914", 346.; Bursa Büyükşehir Belediyesi, *Bursa'nın Köklü Eğitim Kurumları Bursa Ziraat Mektebi* (İstanbul: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yay., 2010), 6; Uludağ'ın eteğinde geniş bir ovaya sahip olan Bursa'da buğday, arpa dışında sebze-meyve, ipekçilik, zeytincilik gibi tarımsal faaliyetler her dönem önemini korumuş hatta uzun yıllar İstanbul'u bu zirai ürünleriyle besleyen bir şehir olmuştur. O yüzden burada ziraat mekteplerinin kurulması ve varlıklarını devam ettirmeleri tesadüf değildir. Detaylı bilgi için bkz; Ahmet Vurgun, "II. Abdülhamid Döneminde Zirai Eğitim Hamlesi: Hüdavendigar Hamidiye Ziraat Ameliyat Mektebi ve Numune Çiftliği (1891-1909)", *Selçuk Üniversitesi Türiyat Araştırmaları Dergisi*, sy.21 (2021):86-87, erişim 8 Haziran 2023, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sutad/issue/64532/984618>.

*Resim 1.***Bursa Ziraat Ameliyat Mektebi***1.4 Mıntıka Ziraat Mekteb-i Âliyesi**

Büyük çiftlikleri idare edebilecek zirai uzman, Memur ve Ziraat Okullarına öğretmen yetiştirmek için kurulmuştur. İlk senesi idadi olmak üzere eğitim süresi toplam dört senedir. Öğrenciler, paralı yatılı, parasız yatılı ve gündüz eğitim görenler şeklinde üç gruptan oluşurken, dışarıdan da dinleyici kabul edilmiştir.²⁶

Okula, Osmanlı tebaasından olan, yaşları 17 yaşından küçük, 22 yaşından büyük olmayanlar başvurabilirken, ücretsiz ve yatılı öğrenciler sınavla, diğerleri ise sınavsız kabul edilmiştir. Ayrıca Ziraat Ameliyat Okullarından birincilik yahut ikincilikle mezun olanlar, burada ücretsiz ve yatılı olarak eğitim görebiliyorlardı. Sınavlar, Türkçe kitabet, Fransızca imlâ, Türkçe, hesap, hendese-i hattiye, cebir, hikmet ve kimya ile coğrafya-yı umumî ve Osmaniye'den yazılı olarak yapılmaktadır. Sınavla okula girenler arasından idadi kısmındaki derslerin tamamından başarılı olanlar direk âli kısıma, diğerleri idadi kısıma alınmıştır.²⁷ Burada verilen dersler önemlerine göre üç gruba ayrılmıştır. Buna göre okutulan dersler şunlardır; 1.Grup dersleri; Ziraat Nebatat ve Morfoloji, Emraz-ı Nebatiye, Bağcılık, Fizyoloji, Fenn-i Mevâsim, Âlât-ı Ziraat, Kimya-i Tabakat, Şurût-ı Ziraiye, Sanayi-i Ziraat, Şurût-ı Ma'lûl, Fenn-i Mikrob 2.Grup dersleri; Eşcâr-ı Müsmire, Ormancılık, Bahçivanlık, Hayvanat, Böcekçilik, Haşerat, Fenn-i Baytari, Fenn-i Mihaniki, Mesahe-i Arazi, Hendese-i Ziraiye, Hikmet-i Kanun, Muhasebe-i Ziraiye, İstatistik, Coğrafya 3.Grup dersleri; Ulûm-ı Dîniyye, Arıcılık, Tavukçuluk, Hıfzısıhha, Hesap, Hnedese, Kitabet, Cebir ve Fransızca'dır.²⁸ Bu dersleri verecek hocaların aylıklarının sınıflara göre nezaret tarafından takdir ve tayin edilmiştir.²⁹

Okul bir idare heyeti tarafından idare edilirken bu heyet; Müdür, müdür yardımcısı, ameliyat öğretmeni ve muhasebeciden oluşmaktadır. Müdür ve öğretmenlerin Ziraat Mekteb-i Aliye'sinden mezun olması şarttır. İdare heyeti ve öğretmenler de Ziraat Nezareti tarafından belirlenmektedir. İdare heyeti ve öğretmenlerin dışında okulda, bir zabıt, dört mubassır, bir ameliyat öğretmeni yardımcısı, bir çiftçi başı, bir muhasebeci öğretmeni, bir kâtip, bir bahçivan, yeterli sayıda hizmetli, bir kiler ve bir ambar memuru bulunmaktadır.³⁰

Memleketin her bir zirai alanında açılması düşünülen bu yüksekokullardan sadece iki tane vardı. Bunlar II. Meşrutiyet'in ilanıyla beraber yüksekokul seviyesine çıkarılan Halkalı ve Selanik Ziraat Mektepleri idi.³¹

26 Ergün, "II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri 1908-1914", 399. İdadi kısmını bugünkü üniversitelerin hazırlık bölümü olarak düşünebiliriz.

27 Kadıoğlu, "Osmanlı Döneminde Türkiye'de Ziraat Okulları Üzerine Notlar ve Tedrisatı Ziraiye Nizamnamesi", 251

28 Ak, "II. Meşrutiyet Dönemi'nde Mesleki ve Teknik Eğitim Okulları (1908-1918)", 113.

29 Tedrisat-ı Ziraiye Nizamnamesi, Düstur, 2. Tertip, IV. Cilt, Dersaadet 1331, Nu:66, 110-1.

30 Kılınç, "Türkiye'de Mesleki Teknik Eğitimin Tarihi Gelişimi (1908-1986)", 175.

31 Osman Nuri Ergin, *Türk Maarif Tarihi* (İstanbul: Eser Matbaası Yay., 1977), 875.

1.4.1 Halkalı Ziraat Mektebi

Resim 2.³²

Halkalı Ziraat Mektebi'nin ön cepheden görünüşü

16 Ağustos 1883 tarihinde çıkarılan bir irâde ile kurulmuştur. Mektep, ziraat ve ziraate bağlı olarak veterinerlik eğitiminin de verileceği şekilde tasarlanmıştır. Bundan dolayı okulun kurulacağı arazinin; okul binası, numune çiftliği ve bir harayı kapsayabilecek genişlikte olmasına dikkat edilerek, İstanbul civarında incelenen çiftliklerden Halkalı, Soğuksu ve Kapanari çiftlikleri okul inşaatına uygun bulunmuştur.³³ Nitekim dönemin ziraat müdürü Amasyan Efendi'nin öncülüğünde, bu çiftlikler arasından Halkalı Çiftliğinin satın alınarak mektebin inşası için çalışmalar yürütülmüştür.³⁴ Fakat okulun inşa edileceği arazinin alımı, mektep binasının yapımı, vs gibi sebeplerden ötürü mektebin kurulumu 1891 senesine kadar sürmüştür.³⁵ Ziraat ve veterinerlik eğitimi dışında orman eğitiminin de verildiği bu okul, II. Meşrutiyet'in ilanı ile beraber yüksek-
kokul seviyesine çıkarılmıştır. Eğitim süresi dört yıl olan mektebe 17 ve 22 yaşları arasında idadi yahut o seviyede eğitim gören öğrenciler kabul edilmiştir. Halkalı Ziraat Mektebi, gazeteler aracılığı ile okula alınacak öğrenci sayısını ve sınav yerini belirleyip yarışmalar düzenleyerek öğrenci kabul eden, gündüz eğitim veren yatılı bir okul idi. Mektep, 1909'da 24, 1910'da 23, 1911'de 17 ve 1912 yılında 30 mezun vermiştir.³⁶

Okul, 1914 senesine gelindiğinde birçok eleştiriye maruz kalmıştır. Öyle ki dönemin basını okulla ilgili olumsuz bir kampanya başlatarak okulun çok masraflı olması, senede ancak 25 öğrenci mezun etmesi bunda Osmanlı halkına herhangi bir fayda sağlamadığı gibi eleştirilere yer vermiştir. Hatta bu okula yapılan masraflar yerine Avrupa'ya öğrenci gönderilmesinin daha yararlı olacağı bundan dolayı okulun kapatılmasının gerekli olduğu dile getirilmiştir. Nitekim I. Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine de okul kapatılmıştır.³⁷

32 İbrahim Toruk, "Halkalı Ziraat Mektebi (1892-1928)", (Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2013),289.

33 Volkan Çeşme, "Osmanlı'da Ziraati Modernleştirme Sürecinde Halkalı Ziraat Mektebi (1892-1928): Kuruluşu ve İdari Yapısı", Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi, 15 sy.2 (2014):39, erişim 8 Haziran 2023, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/13413>.

34 Toruk, "Halkalı Ziraat Mektebi (1892-1928)",12.; Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İrade Dahiliye (İ. DH.), 892/71014., (H.12.10.1300- M. 17.7.1883); Muammer Demirel ve Fatma Kaya Doğanay, "Osmanlı'da Ziraat Eğitimi: Halkalı Ziraat Mektebi", *Uludağ Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 12, sy.21, (Ocak 2011): 189.

35 Emine İydir, "II. Meşrutiyet Döneminde Yayınlanan Bir Ziraat Mecmuası: Toprak", (Yüksek Lisans tezi, Uşak Üniversitesi, 2015), 104.

36 Erkek, "II. Meşrutiyet Döneminde Türk Eğitim Sistemindeki Gelişmeler ve Ethem Nejat Bey", 182-5.; Bozkurt, "II. Meşrutiyet Döneminde Halk Eğitimi Alanındaki Gelişmeler", 61.

37 Bozkurt, "II. Meşrutiyet Döneminde Halk Eğitimi Alanındaki Gelişmeler", 61. 1916 yılında zirai üretim, tohum muayenesi ve dağıtım gibi konularda duyulan ihtiyaç üzerine okul yeniden eğitime açılmıştır. 1928

1.4.2 Selanik Ziraat Mektebi

Resim 3.³⁸

Selanik Ziraat Mektebi

1883 senesinde ziraat müfettişi Aram Efendi ile Selanik Valisi Galip Paşa'nın öncülüğünde orta dereceli bir ziraat mektebi olarak kurulmuştur. Teşkil edilen bu mektebin masraflarının nasıl karşılanacağı konusunda fikir birliğine varılamaması sonucu okul resmi olarak 1889 senesinde eğitime başlamıştır.³⁹ II. Meşrutiyet'in ilanından sonra mektep yüksekokul seviyesine çıkarılarak 1910 senesinin Ekim ayından itibaren de âli düzeyde eğitim vermeye başlamıştır.⁴⁰

Osmanlı vatandaşı olmak, çiftlik, bağ ve bahçe sahibi yahut çocuğu olmak, 16 yaşından küçük ve 22 yaşından büyük olmamak, idadî derecesinde olan resmî veya hususî mekteplerden mezun olmak mektebe kabul edilecek öğrencilerde aranan şartlardır. Okul, ücretli yatılı, ücretsiz yatılı ve gündüz eğitime sahip bir yapıda olup, ücretsiz yatılı öğrencilerin mevcudu 26, ücretli yatılı öğrencilerin mevcudu 10 olarak belirtilmiştir. Mektebin derecesinin yükselmesi ile öğrenim süreside üç yıldan dört yıla çıkarılmıştır.⁴¹

Birinci Balkan Savaşı esnasında Selanik'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesiyle beraber Selanik Ziraat Mektebi de tamamen kapatılmıştır. Mektebin kapatılması sonucu eğitimleri yarıda kalan öğrencilerin emeklerinin boşa gitmemesi için de öğrenciler Bursa ve Halkalı Ziraat Mektepleri'ne nakledilmiştir.⁴²

yılında Islah-ı Tedrisat Kanun'undan sonra kapatılmış, iki yıl aradan sonra yeniden Halkalı Ziraat Mektebi adı ile 3 yıl süreli orta dereceli meslek okulu olarak eğitime başlamıştır. 1980 yılında ise öğretim süresi 4 yıla çıkartılmıştır. 2001-2002 yılları arasında Millî Eğitim Bakanlığı'nın onayı ile peyzaj ağırlıklı öğretim yapan bir okul haline getirilerek Zirai Üretim İşletmesi ve Peyzaj Meslek Lisesi adını almıştır. 2005 senesinde ise Bakanlar Kurulu Kararı ile okul kapatılarak yerine Halkalı Zirai Üretim İşletmesi Tarımsal Yayım ve Hizmet İçi Eğitim Merkezi Müdürlüğü kurulmuştur. Detaylı bilgi için bknz; "Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi Tarihçesi", erişim 7 Haziran, 2023, <https://www.izu.edu.tr/izu-hakkinda/tarihce/halkali-ziraat-ve-baytar-mektebi>.

38 Ezgi Dede, "Selanik Ziraat Mektebi (1889-1912)", (Yüksek Lisans tezi, Çanakkale OnSekiz Mart Üniversitesi 2017), 93.

39 Dede, "Selanik Ziraat Mektebi (1889-1912)", 11-16.; Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y..MTV.), 41/13, (H.11.3.1307/ M.5.11. 1889)

40 Dede, "Selanik Ziraat Mektebi (1889-1912)",50-51.

41 Dede, "Selanik Ziraat Mektebi (1889-1912)",52.; Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Maarif Nezareti Mektubî Kalemi (MF.MKT.), 1161/77, (H.28.9.1328/ M.3.10.1910)

42 Dede, "Selanik Ziraat Mektebi (1889-1912)",28.

Yukarıda sayılan okulların haricinde bu dönemde Bağdat'ta, Sıcak İklimler Ziraat Mektebi Âlisi adında bir okul açılmıştır. Yine 1912 'de Halep, Sivas, Erzurum, Serez, Üsküp ve Manastır'da birer Çiftlik Mektebi, Muş'ta bir Köy Çiftlik Mektebi kurulmuştur.⁴³

Sütçülük, ipekçilik gibi alanlarda uzmanlaşmış mekteplerde açılmıştır. Örneğin Amasya, Beyrut, Gümüşhane'de İpekçilik Mektebi, Trabzon ve Halep'te ise Sütçülük Mektebi açılmıştır. Yine 1909'da Belgrad Ormanları yakınında iki yıllık bir eğitim süresine sahip olan Orman Mekteb-i Âlisi, kurulurken 1917'de de eğitim süresi üç yıla çıkarılmıştır. 1914 yılında ise tarımın makineleşmesini desteklemek amacıyla Halkalı da Çiftlik Makinist Mektebi gibi okullar tesis edilmiştir.⁴⁴

Çiftlik Makinist Okulu, 1914'te kurulmuş olsa da eğitime 1916 senesinde başlamış 1919'a kadar da devam etmiştir. Okulun ilk dört aylık eğitimi Sultanahmet'te bulunan Sanayi Mektebi'nde verilmiş ardından Halkalı'ya taşınmıştır. Bundan sonra eğitim süresi üç yıl olarak düzenlenmiştir. Mektebe alınacak öğrenciler 12-19 yaş aralığında ilkokul mezunları arasından sınav usulüyle seçilmiştir. Burada eğitim gören öğrencilere parasız ve yatılı bir eğitim imkânı sağlanırken seneden iki defa sözlü ve yazılı sınavlar neticesinde başarılı olanlara diploma verilmiştir.⁴⁵

I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla beraber bu dönemde geliştirilip yeniden düzenlenen ziraat okulları, öğrencilerinin büyük çoğunluğunu cepheye gönderdiği için eğitim faaliyetlerini devam ettirememiştir⁴⁶

Zirai eğitime katkı sunan kurumlardan birisi de Kalender Ziraat Yurdu'dur. Bu kurum 6 Mart 1917 senesinde Himaye-i Etfal Cemiyeti tarafından tesis edilmiştir. Yurt, kimsesiz ve yetim çocuklardan oluşmakta idi. Yaşanan savaşların zor koşullarında çocukları kurtarmaya amaç edinen Cemiyet, 1917'den itibaren Kalender Ziraat Yurdu'nda ziraat eğitimi vermeye başlamıştır. İstanbul'un işgali süresince faaliyetlerini devam ettirmeye çalışan yurt, dönemin zirai ihtiyaçlarına uygun teorik ve pratik derslerden oluşan eğitim programını ancak 7 Eylül 1922'de belirleyebilmiştir. Nitekim Türk Kurtuluş Savaşı'nın başarıya ulaşmasıyla da etkin bir çalışma alanı bularak amacını gerçekleştirmeye devam etmiştir.⁴⁷

2. MEKTEP DIŞI EĞİTİM FİKİRLERİ

İkinci Meşrutiyet döneminde eğitim ile ilgili meseleler ilk defa geniş bir boyutta ele alınarak tartışılmıştır. Bu tartışmalar neticesinde farklı fikirler, öneriler ortaya koyulmuştur. Ortaya koyulan bu fikirlerin ve önerilerin çoğu o zamanda pratiğe dökülememiş, dökülenlerde kalıcı olmamıştır. Ancak her şeye rağmen ortaya koyulan çalışmalar sonraki dönemlerde bu alanda atılacak adımlara temel olmuştur.⁴⁸

Öne çıkan fikirlerden birisi, köylünün ve çiftçilerin köylere gelecek öğretmenler tarafından eğitilmesi idi. Buna göre yeni zirai yöntemler ile yetiştirilen öğretmenler, köylüyü yeni teknikler ile eğiterek memleketin zirai açıdan kalkınmasına katkıda bulunacaklardır. Bu fikrin önde gelen savunucularından birisi dönemin önemli aydınlarından sayılabilecek Ethem Nejat Bey⁴⁹ olmuştur. Ethem Bey, bir tarım ve hayvancılık

43 Tekeli ve İlkin, *Osmanlı İmparatorluğunda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, 88

44 Tekeli ve İlkin, *Osmanlı İmparatorluğunda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü, Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yayını*, (İstanbul: İstanbul Devlet Basımevi, 1938), 193.

45 Hasan Soydan, *Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi 120 Yıllık Eğitim Çınarı* (Ankara: Gıda ve Hayvancılık Bakanlığı Yay., 2011), 149.

46 Ak, "II. Meşrutiyet Dönemi'nde Mesleki ve Teknik Eğitim Okulları (1908-1918)", 113.

47 Makbule Sarıkaya, "Ziraat Mektepleri", *Kafdağı*, 2, sy.1 (Haziran 2016): 29.

48 Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi* (Ankara: Pegem Yay., 2007), 296.

49 II. Meşrutiyet'in önemli eğitimcilerinden ve aydınlarından birisidir. Ethem Nejat'ın en dikkat çekici özelliği eğitim alanında öne sürdüğü fikirler ve girişimler olmuştur. Doğada eğitim, yaparak ve yaşayarak öğ-

memleketi olan Osmanlı topraklarında bu potansiyelden yeteri kadar faydalanılmadığını ve köylülerin, çiftçilerin eski usullerle ziraat yapmasının zirai kalkınmanın önündeki en büyük engel olduğunu, bu yüzden ziraat sektörünün bir değişime ve gelişime tabi olması gerektiğini ve bunun da Dârümuallimlerde yetiştirilen öğretmenler ile sağlanacağını ifade etmiştir. Bu fikir sadece Ethem Bey tarafından değil dönemin diğer aydın isimleri tarafından da desteklenmiş ve onlarda bu fikirlerin pratiğe dökülmesi noktasında görüşlerini dile getirmişlerdir. Ayrıca ortaya konulan bu fikir, Cumhuriyet Döneminde kurulan köy enstitülerini temellendiren bir düşünce olmuştur.⁵⁰

Resim 3⁵¹

Ethem Nejat Bey

Ortaya konulan bir başka düşünce ise kırsalalarda askerlere zirai eğitim vermek idi. Askerliği süresince modern zirai eğitim alan kişi, askerliği bitip köyüne döndüğünde zirai alanda daha bilgili olarak üretim yapabilecek idi. Bu fikrin temel dayanağı Osmanlı'nın hem tarım hem de asker devleti olması olarak görülmüştür. Nitekim devletin temeli olarak varsayılan bu iki alan birleştirilirse, tarımda önemli bir gelişme kaydedileceği düşünülmüştür. Bu mesele dönemin basınında da oldukça geniş bir alan bulmuştur. Özellikle Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi'nde yazıları yayınlanan Dizdarzade Reşad Sami, askerlik işlerinin aksatılmadan tarımın geliştirilmesini savunarak bu uygulamanın hayata geçirildiği İtalya'yı örnek olarak göstermiştir.⁵²

renmeye büyük bir önem vermiştir. İmtiyaz sahibi olduğu Yeni Fikir ve Toprak Mecmualarında, Cumhuriyet Dönemi'nin en önemli eğitim kurumlarından birisi olan Köy Enstitülerinin fikri öncülüğünü yapmıştır. Nejat Bey, bir ziraat memleketi olan Osmanlı Devleti'nde çiftçilerin modern tarım usullerini bilmediklerini ve ilkel yöntemlerle tarım yaptıklarını dile getirerek kalkınmanın sağlanmasının modern usullerle ziraat yapılmaktan geçtiğini belirtir. Bu kadar çiftçiye modern usullerle ziraatın nasıl yapılacağını öğretmenin mümkün olmadığını ifade eden Nejat Bey, pratik bir çözüm olarak neticede her köye bir öğretmen gönderildiğini, bu öğretmenlerin daha darümualliminlerde okurken bir köylünün ihtiyaç duyacağı tüm bilgilerle donatılmasını önerir. Bu sayede öğretmenlerin köye gittiklerinde öğrendikleri bilgileri köylülere aktarabileceklerini belirtir ve müdürlük yaptığı darümualliminlerde ziraat ve ticaret derslerine ağırlık verir. Meşrutiyet devrinin en önemli fikir adamlarından ve eğitimcilerinden birisi olan Nejat Bey'in tanıtımında rol oynadığı, öncülük ettiği ve öne sürdüğü birçok fikir Cumhuriyet Dönemi'nde hayat geçirilmiştir. Detaylı bilgi için bkz; erişim 25 Mart, 2023, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ethem-nejat-1887-1921/>.

50 Erkek, "II. Meşrutiyet Döneminde Türk Eğitim Sistemindeki Gelişmeler ve Ethem Nejat Bey", 532.

51 "Ethem Nejat", erişim 25 Mart, 2023, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ethem-nejat-1887-1921/>.

52 Yüce, "1908-1914 Yılları Arasında Anadolu'da Devlet, Köylü ve Üretim", 136.

Yine burada yayınlanan bir başka yazıda da İtalya ve Almanya örnekleri üzerinden Osmanlı ordusunun tarım eğitim almasını sağlamak için dönemin harbiye nazırı Enver Paşa'nın liderliğinde bir çalışma yürütüldüğü dile getirilmiştir. Hatta bu çalışmaların sonucunda kışlalarda bir tarım okulunun tesis edilip zirai derslerin verildiği, sade ve açık Türkçe ibarelerle ziraat kitapların yazılıp basıldığı ifade edilmiştir.⁵³

Bu açıdan fikir beyan eden isimlerden biriside Selanik Ziraat Mektebi Aliyesi Müdürü İhsan Bey'dir. İhsan Bey, askerlik görevini yerine getirmek için çiftini bağını bırakarak gelen ve çiftçilik dışında hiçbir uğraştan anlamayan gençlerin fikirlerinde çiftçilik muhabbetini arattırmak, topraktan elde edilecek menfaati onlara anlatmak velhasıl ameli çiftçiliğini öğretmek ve onları cehaletten kurtarmak için kışlalarda ara sıra ameli ziraat dersleri verilmesinin önemli olduğunu dile getirmiştir. Hatta kışlaların bir tarafına arazi tahsis ederek burada yeni usul ziraat aletlerinin öğretilebileceği, askerleri kışlaların bulunduğu şehirdeki ziraat mekteplerine veyahut numune tarlalarına ara sıra götürüp oradaki tecrübelerden faydalanmalarına fırsat verilebileceğini ifade etmiştir. Yine yılda 8 veya 10 defa bu tarzda konferansların verilerek askerlerin zirai eğitim konusunda eğitilebileceğini söylemiştir.⁵⁴

“Mesut Köy” projesi de bu doğrultuda gerçekleştirilmesi arzu edilen düşüncelerden biri idi. Balkan Savaşlarının kaybedilmesi neticesinde Anadolu'ya gelen muhacirlerin yerleştirilmesi üzerine tasarlanan bu proje dönemin önemli isimlerinden Ethem Bey ve yakın arkadaşı Ferid Bey öncülüğünde hazırlanmıştır. Esasında ideal bir Türk köyünün nasıl olması gerekliliğinin ortaya koyulduğu bu projenin esas amacı; bilinçli, eğitilmiş ziraatın nasıl yapılacağını bilen köylüler yetiştirmek olarak belirtilmiştir. Bu proje sayesinde Osmanlı üreticisinin daha iyi şartlarda yaşamasının, üretimin daha verimli ve modern yöntemlerle yapılmasının, modern bir eğitime sahip bireylerin yetişmesinin ne derecede önemli olduğu ortaya koyulmuştur. Her ne kadar hayata geçirilemese de köy enstitülerinin amaçsal temellerini oluşturan ziraat ağırlıklı eğitim, köye göre eğitim gibi eğitsel ideallerin şekillendiği bir proje olmasından ötürü zirai eğitim tarihi açısından önemli bir çalışmadır.⁵⁵

Bir başka fikir ise modern zirai usullerin tanıtılıp, anlatıldığı sade, ameli tarzda kitapların basılması denilebilir. Öyle ki dönemin önemli ziraat mecmualarından biri olan Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi'nde yer alan bir yazı da taşraya gönderilen ziraat fen memurlarının yeni zirai usulleri halka anlatacak, öğretecek araçları olmadığı için etkin bir çalışma yürütemedikleri bundan ötürü ziraatın her şubelerini kapsayacak bir biçimde yeni usullerin anlatıldığı kitapların basılmasının önemli olduğu belirtilmiştir.⁵⁶ Kaleme alınan bir başka yazıda da çiftçilerin artık bilimsel yöntemlerin öğrenilmesi açısından yazmanın ve okumanın önemli olduğunun farkına vararak evlatlarını okutmak arzusu içerisinde olduklarını bunun için anlaşılır bir dilde kitapların hazırlanarak makul bir fiyatla ahaliye dağıtılmasının önemli olduğu vurgulanmıştır.⁵⁷

Devrin önemli ziraat mecmularından biri olan İkinci dergisinde de toprak nedir, iyi ve kötü topraklar, toprak nasıl ıslah olunur, nasıl sürülür, saban ve pulluk, tohum nasıl ihzâr olunur, nasıl ekilir, mahsul nasıl muhafaza edilir, mahsul tarladan harman yerine nasıl götürülür, orada nasıl muhafaza edilir, savurmak ve taneleri temizlemek usulleri nedir gibi konuların anlatıldığı çiftçi konuşmaları adı altında anlaşılır bir dilde ve

53 “Osmanlı Ordularında Ziraat Tedrisatı”, *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, 7, sy.20 (Şubat 1912): 313-314.

54 Selanik Ziraat Mektebi Müdürü İhsan Bey, “Kışlalarda Ameli Ziraat Dersleri”, *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, 3, sy.21 (Mart 1910): 321-323.

55 İydir, “II. Meşrutiyet Döneminde Yayınlanan Bir Ziraat Mecmuası: Toprak”, 84-94.; Erkek, “II. Meşrutiyet Döneminde Türk Eğitim Sistemindeki Gelişmeler ve Ethem Nejat Bey”, 423-430.

56 “Düşündüklerimiz: Sade ve Ameli Yazılmış Ziraat Kitaplarına Muhtacız”, *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, 3, sy.18 (Şubat 1908): 273-274.

57 “Köylülerimizin Tâ’unu: İhtikâr Meselesi”, *Hikmet*, 1, sy.26 (Eylül 1910): 4.

çocukların sıkılmayacağı bir tarzda kitapların hazırlanmasının gerekli olduğu ifade edilmiştir.⁵⁸

Okulların belli kademelerine ziraat şubelerini eklemek yahut ziraat derslerin koyulması fikirleri de bu başlık altında değerlendirilebilir. Mesela devrin maarif nazırlarından Damat Mehmet Şerif Paşa, idadilerin buldukları yörenin ihtiyaçlarını karşılayacak bir sanat okuluna dönüştürülmesinin gerekli olduğunu savunmuş bu doğrultuda da idadilerde ziraat ve ticaret şubelerinin açılmasını sağlamış fakat başarılı olamadığından bu şubeler kaldırılmıştır. Yine maarif nazırlarından Ahmet Şükrü Bey, öğretim programlarının ıslah edilerek oluşturulacak yeni programa ziraat ve el işleri gibi derslerin konulmasını sağlamıştır. Bununla beraber liva idadilerinin süresini dört yıla çıkararak ilk sene dışında diğer seneleri Malumat-ı Umumiyye, Ziraat, Ticaret şeklinde üç bölüme ayırmıştır.⁵⁹

SONUÇ

Zirai eğitimin modernleşmesi noktasında II. Meşrutiyet'ten evvel başlayan çalışmalar Meşrutiyet'in ilanı ile beraber artarak devam etmiştir. Bu doğrultuda yapılan ilk çalışma da yeni bir Nizamname yayınlamak olmuştur. Böylece ıslah edilen veya yeniden tesis edilen zirai eğitim kurumları, tek bir çatı altında toplanıp, sistematik bir hâle getirilmiştir. Bu okulların tek bir hedefi vardı. O da modern zirai eğitime sahip bilinçli ziraatçılar yetiştirip, ülkenin zirai açıdan gelişmesini sağlamaktır.

Memlekette zirai açıdan bir gelişim yaşanacaksa bunun sadece modern zirai eğitimin verildiği okullar ile değil, o okulları destekleyecek bilince, fikre sahip halkla beraber yapılması şarttı. İşte bu noktada dönemin aydın isimleri, yurtdışındaki örnekleri de baz alarak halkın, çiftçinin, köylünün eğitilmesi ile ilgili farklı görüşlerine dönemin basınında yer vererek bir kamuoyu oluşturmaya çalışmışlardır. Sadece aydın isimler değil devrin maarif nazırlarınca da zirai eğitimi geliştirmek için öneriler, fikirler ortaya koyulmuştur.

Bütün bu çabalar, çalışmalar bir dönem başarılı olsa da başarıları çok uzun sürmemiştir. Özellikle 1912 yılında Balkan Savaşlarının ardından I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi, bu dönemde yapılması hedeflenen birçok yenilik çalışmalarında olduğu gibi zirai eğitim alanında planlanan çalışmaları da yarım bırakmıştır. Ancak her şeye rağmen bu çalışmalar, Cumhuriyet döneminin ve hatta günümüzün zirai eğitim çalışmalarına temel olmuştur.

KAYNAKÇA

BOA, İrade Dahiliye (İ..DH.), 892/71014., (H.12.10.1300- M. 17.7.1883);

BOA, Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y..MTV.), 41/13, (H.11.3.1307/ M.5.11. 1889)

BOA, Maarif Nezareti Mektubî Kalemi (MF.MKT.), 1161/77, (H.28.9.1328/ M.3.10.1910)

Tedrisat-ı Ziraiye Nizamnamesi, Düstur, 2. Tertip, IV. Cilt, Dersaadet 1331, Nu:66, 96-111.

“Osmanlı Ordularında Ziraat Tedrisatı”. Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi, 7, sy.20 (Şubat 1912): 313-314.

“Düşündüklerimiz: Sade ve Ameli Yazılmış Ziraat Kitaplarına Muhtacız”, Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi, 3, sy.18 (Şubat 1908): 273-274.

“Köylülerimizin Tâ’unu: İhtikâr Meselesi”, Hikmet, 1, sy.26 (Eylül 1910): 4.

Ekinci, “Bizde Ziraat Nasıl Terakki Edebilir?”, *Ekinci* 1, sy.14 (Nisan 1914): 105-108.

Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yayını. İstanbul: İstanbul Devlet Basımevi,1938.

58 Ekinci, “Bizde Ziraat Nasıl Terakki Edebilir?”, *Ekinci* 1, sy.14 (Nisan 1914): 105-108.

59 Feridun Merter, “II. Meşrutiyet Dönemi Eğitim Sisteminde Politika- Teşkilatlanma ve Teftiş Çalışmaları”, (Yüksek Lisans tezi, Gazi Üniversitesi 1986), 88-111.

- Ak, Musa. "II. Meşrutiyet Dönemi'nde Mesleki ve Teknik Eğitim Okulları (1908-1918)". Yüksek Lisans tezi. Pamukkale Üniversitesi, 2006.
- Akyüz, Yahya. *Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: Pegem Yayınları, 2007.
- Ayşin Şişman, "Osmanlı Devleti'nde Batılı Anlamda Mesleki ve Teknik Eğitimin Doğusu", *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sy.1 (2008):39.
- Bursa Büyükşehir Belediyesi. *Bursa'nın Köklü Eğitim Kurumları Bursa Ziraat Mektebi*, İstanbul: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2010.
- Bozkurt, Selim "II. Meşrutiyet Döneminde Halk Eğitimi Alanındaki Gelişmeler". Yüksek Lisans tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, 2021.
- Çeşme, Volkan. "Osmanlı'da Ziraati Modernleştirme Sürecinde Halkalı Ziraat Mektebi (1892-1928): Kuruluşu ve İdari Yapısı", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 15 sy.2 (2014):39, Erişim 8 Haziran 2023, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/13413>.
- Dede, Ezgi. "Selanik Ziraat Mektebi (1889-1912)". Yüksek Lisans tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, 2017.
- Demirel, Muammer ve Doğanay, Kaya Fatma. "Osmanlı'da Ziraat Eğitimi: Halkalı Ziraat Mektebi", *Uludağ Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 12, sy.21, (Ocak 2011): 189.
- Quartaert, Donald. "Gelişim Açmazı: 1888-1908 Osmanlı Türkiye'sinde Ziraat Bankası ve Ziraat Reformu". trc. Salih Kış, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy.29 (2011): 464-482. Erişim 27 Mart 2023, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/257754>.
- Erkek, Mehmet Salih. "II. Meşrutiyet Döneminde Mesleki Eğitimin Üç Sacayağı: Sanayi, Ticaret ve Ziraat Mektepleri". *TUHED* 7, sy.2 (2018): 443-465. Erişim 12 Ağustos 2022, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/548347>.
- Erkek, Mehmet Salih. "II. Meşrutiyet Döneminde Türk Eğitim Sistemindeki Gelişmeler ve Ethem Nejat Bey". Doktora tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, 2009.
- Ergün, Mustafa. *II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri 1908-1914*. Ankara: Ocak Yayınları, 1996.
- Ergin, Osman Nuri. *Türk Maarif Tarihi*. İstanbul: Eser Matbaası, 1977.
- Güran, Tefvik. *19.Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2019.
- İslamoğlu-İnan, Huricihan. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Köylü*. İstanbul: İletişim Yay., 1991.
- İydir, Emine. "II. Meşrutiyet Döneminde Yayınlanan Bir Ziraat Mecmuası: Toprak". Yüksek Lisans tezi. Uşak Üniversitesi, 2015.
- Kadioğlu, Sevtap. "Osmanlı Döneminde Türkiye'de Ziraat Okulları Üzerine Notlar ve Tedrisatı Ziraiye Nizamnamesi". *Kutadgu Bilig: Felsefe Bilim Araştırmaları Dergisi*, sy.8 (Ekim 2005): 239-257.
- Kılınç, Mustafa. "Türkiye'de Mesleki Teknik Eğitimin Tarihi Gelişimi (1908-1986)". Yüksek Lisans tezi. Ankara Üniversitesi, 2013.
- Merter, Feridun. "II. Meşrutiyet Dönemi Eğitim Sisteminde Politika- Teşkilatlanma ve Teftiş Çalışmaları". Yüksek Lisans tezi. Gazi Üniversitesi, 1986
- Sarıkaya, Makbule "Ziraat Mektepleri", *Kafdağı* 2, sy.1 (Haziran 2017): 24-37
- Sakaoğlu, Nejd. *Osmanlı Eğitim Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1991.
- Soydan, Hasan. *Halkalı Ziraat Mektebi-İ Alisi 120 Yıllık Eğitim Çınarı*. Ankara: Gıda ve Hayvancılık Bakanlığı Yayınları, 2011.

- Selanik Ziraat Mektebi Müdürü İhsan Bey, “Kışlalarda Ameli Ziraat Dersleri”. *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, 3, sy.21 (Mart 1910): 321-323.
- Tekeli, İlhan ve İlkin, Selim. *Osmanlı İmparatorluğunda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*. Ankara: TTK Yayınları, 1999.
- Toruk, İbrahim. “Halkalı Ziraat Mektebi (1892-1928)”. Yüksek Lisans tezi. Marmara Üniversitesi, 2013.
- Uzun, Ahmet. “19.Yüzyıl Osmanlı Tarımına İlişkin Çalışmalar”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 1, sy.1 (2003): 205-206, Erişim 8 Haziran 2023. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/651462>.
- Vurgun, Ahmet. “II.Abdülhamid Döneminde Zirai Eğitim Hamlesi: Hüdavendigâr Hamidiye Ziraat Ameliyat Mektebi ve Numune Çiftliği(1891-1909)”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy.21 (2021):86-87, Erişim 8 Haziran 2023, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sutad/issue/64532/984618>.
- Yüce, Müge. “1908-1914 Yılları Arasında Anadolu’da Devlet, Köylü ve Üretim”. Yüksek lisans tezi. Anadolu Üniversitesi, 2020.
- Yıldırım, Mehmet Ali. “Osmanlı’da İlk Çağdaş Zirai Eğitim Kurumu: Ziraat Mektebi (1847- 1851)”. *OTAM*, sy.24 (2008): 223-238.Erişim 6 Eylül 2022. https://doi.org/10.1501/OTAM_0000000552.
- “Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi Tarihçesi”, Erişim 7 Haziran 2023. <https://www.izu.edu.tr/izu-hakkinda/tarihce/halkali-ziraat-ve-baytar-mektebi>.
- “Ethem Nejat”, Erişim 25 Mart 2023. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ethem-nejat-1887-1921/> .